

SCIENTIFIC PAPERS
OF THE UNIVERSITY OF PARDUBICE
Series C
Faculty of Humanities
6 (2000)

**VZTAH AGRÁRNÍHO POLITIKA FRANTIŠKA UDRŽALA
K EXISTENCI RAKOUSKA-UHERSKA V LETECH 1914-1917**

Miloš Charbuský
Fakulta ekonomicko-správní Univerzity Pardubice

František Udržal završil čtyřicet osm a půl let, když se začaly zásadně měnit podmínky pro jeho veřejné vystupování. Ještě ani nedošlo ke spuštění válečného soukolí a již byla na základě mimořádného ústavního opatření 25. července 1914 uzavřena říšská rada, která až dosud pro něj byla hlavním politickým působištěm. Stejně tak mu zůstala jenom možnost uplatnit svůj mandát v rakousko-uherských delegacích, poněvadž nic nenasvědčovalo, že budou v dohledné době svolány, aby zaujaly stanovisko k situaci, do níž se dualistická monarchie dostávala.¹⁾

Současně se politice zcela oddaný František Udržal musel vyrovnávat s tím, že se téhož dne naplnilo odvolání platnosti pěti článků základního zákona o občanských právech z roku 1867, který byl součástí komplexu zákonů, zakotvujících státoprávní a politické změny v souvislosti s přechodem na dualistické uspořádání habsburské monarchie. Zejména zrušení svobody slova, shromažďovací, ale rovněž spolkové přineslo podstatné ohrožení stranického života v celém Předlitavsku. Tomu se sice ve své agrární straně oproti poslaneckým aktivitám věnoval s menším nasazením, nicméně nikdy neuvažoval o tom, že by se ho měl natrvalo zříci.

V důsledku přijatých opatření se Udržala jako poslance dolní komory říšské rady, natož coby řadového občana nikdo ani neptal, zda je nutné a oprávněné vyhlásit navečer 25. července mobilizaci prvních osmi armádních sborů a po šesti dnech všech zbývajících. Obdobně musel jako hotovou věc přijmout vyhlášení války 28. července královskému Srbsku, přestože k balkánské problematice v parlamentu v poslední době několikrát vystupoval. Až z oficiálního zpravodajství se též dovídal, jak se Rakousko-Uhersko po zahájení konfliktu s Ruskem 8. srpna

1. Dosud centralizovaná habsburská monarchie se na základě jednání vídeňské vlády s představiteli uherského sněmu přeměnila zákonným článkem XII z 12. června 1867 a ústavním zákonem č.146/1867 ř.z. v dualistický útvar, pro který se alternativně mohly užívat názvy buď *Rakousko-uherská říše* nebo *Rakousko-uherské mocnářství*, přičemž západní části monarchie se neoficiálně říkalo Předlitavsko a východní Zalitavsko a celému útvaru zkráceně Rakousko-Uhersko. Oba celky byly spojeny osobou panovníka a třemi společnými ministerstvy pro věci zahraniční, vojenské a finanční. Měly dále společné zastupitelstvo – delegace, z nichž měla každá 60 členů, avšak jejich pravomoce byly nevyjasněné.

dostalo z podnětu Paříže a Londýna za čtyři dny rovněž do válečného stavu s Francií a Velkou Británií, zatímco jeho dosavadní italský spojenc mu namísto vojenské podpory oznámil již 31. července nastoupení cesty neutrality.²⁾

Vzhledem k násilnému utlumení společenského dění i k rychlým změnám na mezinárodním poli vítala vídeňská vláda všechny projevy podpory válečnému úsilí monarchie a doklady oddanosti habsbursko-lotrinské dynastii.³⁾ Z Čech je obdržela 5. srpna 1914, kdy se k jejich vyjádření dostavilo na pražské místodržitelství 166 zástupců okresních zastupitelstev a obcí. Nechyběli mezi nimi ani ti, kteří až dosud představovali Udržalovu voličskou základnu. On sám se však za vrcholícího léta stáhnul do ústraní a s mlčenlivou obezřetností vyčkával, jak se poměry v zemi budou dále vyvíjet.

Důsledky úplného popření parlamentarismu⁴⁾ spolu se značným omezením svobody občanů na sebe nedaly dlouho čekat. Již počátkem září bylo v Čechách zastaveno vydávání novin a časopisů národně sociální a státoprávně pokrokové strany. Zároveň se ve vězení ocitlo několik žurnalistů a politiků. Františku Udržalovi muselo jistě až zatrnout, jakmile se dozvěděl, že mezi zatčenými 4. září 1914 je dokonce poslanec říšské rady národní socialista Václav Jaroslav Klofáč, poněvadž až dosud členové parlamentu požívali značné imunity.⁵⁾

Perzekuce českého odporu vůči státní moci tím neskončila. Císař František Josef I. sice nevyhověl žádosti vrchního velitele rakousko-uherské armády arcivévody Bedřicha o nastolení přímé výkonné pravomoci armádního velitelství v českých zemích, nicméně zatýkání se vystupňovalo.⁶⁾ Civilní veřejná správa na čele s místodržitelem Františkem Thun-Hohensteinem⁷⁾ ostře zareagovala především na šíření rusofilských nálad. Ty podnítila úspěšná ofenzíva carských vojsk na haličské frontě, přičemž jejich velitelství v česky vytištěných tiskovinách tvrdilo, že Rusko přichází vrátit porobeným národům monarchie spravedlnost. Mimo jiných si tak i František Udržal musel uvědomit, že vládě nepřátelské aktivity mohou přinést dokonce smrt na popravišti, jak se s ní v Moravské Ostravě za šíření protirakouských letáků a rušení veřejného pořádku setkali Slavomír Kratochvíl, Evžen Matějka a redaktor Josef Kotek.⁸⁾

2. Itálie se původně k Německu a Rakousku-Uhersku připojila 20. května 1882, čímž vzniklo mocenské uskupení Trojspolek. K němu se hned 1. listopadu 1914 připojilo Turecko, záhy také Bulharsko, přičemž tyto čtyři státy byly označovány za ústřední nebo centrální mocnosti.

Proti nim stála Dohoda, utvořená na základě smluv z let 1904-07 Velkou Británií, Francií a Ruskem, nazývaná po přistoupení Itálie roku 1915 též Čtyřdohoda. Po zahájení války se k ní v jejím průběhu přihlásilo dalších 24 států, včetně například Japonska.

3. Rod habsburský se roku 1556 rozdělil na španělskou větev (vymřela roku 1700) a rakouskou. Ta Karlem VI. vymřela po meči roku 1740 a od sňatku Marie Terezie s Františkem Lotrinským 12. února 1736 a po narození prvorozeného syna Josefa (1741) trvá jako dynastie habsbursko-lotrinská.

4. V Čechách byl český sněm rozpuštěn již 26. července 1913, a to s tím, že budou do něj vypsány nové volby. K jejich vyhlášení však nedošlo.

5. Mezi zatčenými se ocitlo též vedení národně socialistické mládeže, například Emil Špatný.

6. Svoji žádost arcivévoda Bedřich zopakoval 5. prosince 1914, ale ani tentokrát ji císař František Josef I. nevyslyšel.

7. František Thun-Hohenstein byl ve své funkci místodržitele v roce 1915 nahrazen hrabětem Maxem Coudenhovem.

8. První z jmenovaných byl popraven 23. listopadu, druhý 9. prosince a redaktor J. Kotek 23. prosince 1914.

Nastolování nedemokratických poměrů nutilo společně s prohlubujícím se válečným celoevropským konfliktem české politické strany, aby se snažily překonat předchozí až přepjatou vzájemnou řevnivost. Podle podaného svědectví to byl právě i František Udržal, který se od sklonku léta začal zúčastňovat schůzek zástupců jejich poslaneckých klubů.⁹⁾ Z podnětu agrárního vůdce Antonína Švehly hledali cesty k vzájemnému sblížení, ovšem svými pohledy na aktuální i perspektivní úkoly domácí politiky se značně lišili.

V probíhajících diskusích se v souznění s dalšími agrárními předáky zařadil František Udržal v proud konzervativních katolických činitelů, staročeků, některých mladočeků a zejména Šmeralových sociálních demokratů. Ti všichni se totiž až z protichůdných důvodů domnívali, že by bylo do budoucna optimálnější, pokud by se české národní, sociální, ale také státoprávní požadavky též po válce řešily v rámci rakousko-uherské monarchie. Proti nim kromě stoupenců státoprávně pokrokové strany jako JUDr. Lva Sychravy¹⁰⁾ stály dva tábory, i když s nepoměrně menším počtem vyznavačů. K jednomu se řadil Karel Kramář, věřící v osvobozenou misi romanovského Ruska,¹¹⁾ k druhému potom T. G. Masaryk, spojující si nové geopolitické uspořádání střední Evropy naopak s jednotným vítězstvím dohodových států.

Rozdílné náhledy na to, co by bylo pro český národ vlastně nejvýhodnější, probíhající schůzky nepřekonal. Antonín Švehla je tudíž přestal svolávat a soustředil se na formování samostatné politiky agrární strany. František Udržal se v ní opět těšil významné důvěře. Coby uznávanému znalci vídeňských politických i společenských poměrů se mu totiž dostalo výlučného pověření, aby se vrátil do hlavního města monarchie, obnovil v něm své předcházející kontakty a získané poznatky předával do Prahy stranickému vedení, které je mohlo dále ve své práci využívat.

Dané poslání Františku Udržalovi plně vyhovovalo, takže se vůbec nezdráhal ho přijmout. Za předchozích let si již bezezbytku zvyknul na okázalost města na Dunaji i na své jen zřídkavé návštěvy rodiny trvale žijící ve východočeské Dolní Rovni. Navíc byl přesvědčen, že všechny nejdůležitější otázky středoevropského vývoje se budou nadále řešit v srdci habsburského soustátí. Neměl představivost T.G. Masaryka, který se po rozhovorech s anglickými a francouzskými činiteli v Holandsku rozhodl odjet 17. prosince 1914 do Itálie, aby se v ní jako v neutrální zemi informoval na politické, ale též válečné záměry Dohody, poněvadž o její vojenské převaze nad Německem a Rakousko-Uherskem nepochyboval.

Po varování z domova se Masaryk rozhodl zůstat v lednu roku 1915 ve švýcarském Curychu. Opustil tak rodinu, aniž by věděl, kdy a zda se vůbec k ní bude moci vrátit. Svým činem ji navíc dovedl pod vpravdě nepřijemný dohled perzekučních orgánů. František Udržal ho rozhodně nemínil následovat. Plně to odpovídalo též postojům jeho strany, která se pod vedením Švehlovým nechtěla vystavovat

-
9. O Udržalově účasti na zmíněných schůzkách se zmiňuje jejich účastník František Soukup ve svých obsažných pamětech Soukup, F.: 28. říjen 1918, I, Praha 1928, str.295.
10. Právě jako první Čech odjel do zahraničí s cílem informovat neutrální a dohodový tisk o českých požadavcích dr. Lev Sychrava, jenž stál názorově nejbliže státoprávně pokrokové straně.
11. Romanovská dynastie nastoupila na ruský carský trůn v roce 1613 a setrvala na něm do počátku roku 1917, kdy se ho v důsledku únorové revoluce musel zříci Mikuláš II.

nadmíru tvrdým postihům, které by jí výhledově mohly zabránit v ovlivňování nejen veřejného, nýbrž současně hospodářského života v Čechách.¹²⁾

Opatrný přístup k nabíhajícímu událostem osvědčil Udržal též na počátku roku 1915. Obdobně jako další přední agrární činitelé se nezúčastňoval březnových schůzek státoprávních pokrokářů, mladočeských stoupenců Karla Kramáře a realistů Edvarda Beneše a Přemysla Šámala¹³⁾, kteří se při nich snažili sjednotit se na účinné podpoře české, ale již také slovenské zahraniční akce. Bez významnější součinnosti s nimi byla nakonec agrární strana ochotná vyslat do ciziny pouze málo známého poslance Josefa Düricha, jenž se v ní v rozporu se zájmy Tomáše Garrigua Masaryka chtěl navíc vázat pouze na carofilské ruské kruhy.¹⁴⁾

Prokazatelné úsilí agrární strany nezpochybňovat další existenci Rakouska-Uherska vedlo k tomu, že si její předáky pražské policejní ředitelství nezažnamenalo do svodky velezrádců, proti nimž tak nesmlouvavě vystoupilo 21. května 1915. Mezi zatčenými byl onoho jarního dne i někdejší Udržalův přítel, nynější vůdce mladočeské strany JUDr. Karel Kramář, přestože byl jak všeobecně známým parlamentním činitelem, tak zároveň významným členem rakousko-uherských delegací, v důsledku čehož nadále požíval poslanecké imunity.

Snaha nedostat se do bezprostředního konfliktu se státní mocí ovšem neznamenala, že by se Udržal všude a pokaždé choval jako bezezbytku loajální občan. Při oficiální inspekční cestě v srpnu 1914 třeba komentoval v Terezíně soustředování koňských příspřeží pro rozhořívající se válku uštěpačnými slovy: *To si báťuška car ruský nikdy nepomyslí, že bude mít jednou takové bytelné vozy...*¹⁵⁾ Po roce si zase na veřejné schůzi zemědělců v obci Slepotice na Pardubicku neodpustil kritizovat armádní cvičení probíhající právě v době žní v jejich okolí. Tentokrát již také exemplárnímu trestu neuniknul, protože byl zbaven vojenské hodnosti, na níž si dosud tolik zakládal.¹⁶⁾

Vojenskou degradací do jisté míry pokořený Udržal se nicméně již nedal zastrašit. Na sklonku září 1915 se naopak zapojil do oživlých snah vytvořit jednotnou reprezentaci domácí české politiky. Jejich hlavním iniciátorem se po předchozím cíleném vycestování Edvarda Beneše do emigrace a uvěznění Karla Kramáře stal bezmála téměř osmdesátiletý staročech JUDr. Karel Mattuš, dlouholetý poslanec a ředitel Zemské banky království českého.¹⁷⁾ Při svém upřímném úsilí se mohl tento-

12. Cíle agrární strany v oné době shrnula znalkyně její politiky Marie Paulová následovně: *Švehla, obratný, nejúzkostlivější politik, který měl za války snahu řídit vývoj událostí sice v českém duchu, ale úplně bez rizika pro národ. Vedle důvodů stranickopolitických rozhodovaly u Švehly širší nacionální důvody.* Paulová, M.: Dějiny Maffie, I, Praha 1937, s. 83.

13. Beneš Eduard (1884-1948) se po studiích v Praze a ve francouzském Dijonu stal docentem sociologie na Karlově univerzitě. Po dohodě s T.G. Masarykem odešel v září 1915 do emigrace, kde spoluřídil zahraniční odboj. V letech 1918-1935 byl ministrem zahraničí ČSR, v roce 1935 byl zvolen prezidentem republiky. Abdikoval v říjnu 1938, ale v politických aktivitách nadále pokračoval. V poválečném Československu zastával opět prezidentskou funkci až do odstoupení v červnu 1948. Šámal Přemysl (1867-1942) řídil po odchodu E. Beneše do ciziny zpravodajskou organizaci Maffii, založen v únoru 1915. Po vzniku ČSR byl blízkým spolupracovníkem T. G. Masaryka.

14. Snahou J. Düricha bylo přenést těžiště zahraniční odbojové akce do Ruska. Na konci roku 1916 dokonce inicioval založení Národní rady československé na Rusi, a byl proto vyloučen z pařížské Národní rady, kterou místo něho začal v Rusku zastupovat Milan Rastislav Štefánik.

15. Citováno podle Hybš, E.: Šlechtetný selský zápasník, Východočeský republikán, 3. ledna 1936.

16. Vojenskou hodnost vrátil F. Udržalovi po skončení válce první ministr národní obrany ČSR Václav Klofáč.

krát již opírat rovněž o agrární stranu. Ta společně s ním nesdílela Masarykovo přesvědčení, že po skončení války dojde k zásadnímu státoprávnímu přebudování středoevropského prostoru, jak jej on předestřel ve švýcarské Ženevě 6. července 1915, kdy se v projevu při oslavách pětistého výročí upálení Mistra Jana Husa vyslovil za rozbití monarchie a československý stát.

František Udržal ani další agrární činovníci tehdy nevěřili v rozpad habsburské monarchie, poněvadž si nedokázali představit, že by jí snad prodlužující se válečný konflikt měl srazit na kolena. Dosavadní italský spojenec jí sice už 23. května 1915 vyhlásil válku, zato v témže měsíci hned v jeho prvních třech dnech získala v Haliči převahu nad ruským armádním sborem po střetnutí u Gorlice, které jí celkově zajistilo podstatný průlom na východní frontě. Ke všemu se mohla opírat o stále silné Německo, protože Francie vůči němu po šestidenní bitvě skončené u Marne 11. září a zastavení jeho nástupu u Dunkerque nedokázala v polovině listopadu přejít do účinné protiofenzívy a nechala si vnutit pozici zázakopovou válku.

Vídeňská vláda ke všemu domácí politiky o své pevné budoucnosti přesvědčovala tím, jak bez zřetelných obav z možných negativních dopadů na veřejné mínění v Čechách pokračovala v perzekuci již i potenciálních zdrojů odporu. S odůvodněním, že se sokolové oddávají bratrskému smýšlení k Rusku a Srbsku, sáhla třeba 23. listopadu 1915 k rozpuštění Svazu slovanského sokolstva, ale zejména České obce sokolské, jejíž místní organizaci ve svém rodišti spoluzakládal i mladý František Udržal, čímž si v ní popudil klerikály, kteří okamžitě dali podnět k založení katolického Orla.¹⁸⁾

Z vývoje na válečných frontách, stejně jako ze situace domácí tehdy nejen Udržalovi spolustraníci vyvozovali, že cílem jejich politiky může být po skončené válce nejvyšší prosazování dílčích změn v uspořádání habsbursko-lotrinskou dynastií zaštitěného Rakouska-Uherska. Jeho rozpad si nejenže neuměli představit, ale navíc si ho ani nepřáli, a to pod dojmem šířících se idejí pangermanismu, které v samotném Předlitavsku nabývaly na stále vyzývavější síle v návaznosti na myšlenky vyvěrající z knihy říšskoněmeckého poslance Friedricha Naumanna *Mitteuropa*.

Zcela jiný postoj však trvale zaujímal Český zahraniční komitét, sdružující od svého založení Masarykem všechny organizace Čechů působících v zahraničí. Nesdílel pevnou víru Udržalovu, obdobně též dalších domácích politiků, že téměř již třisetleté soustátí bude schopné tlumit narůstající pangermánský nacionalismus, jehož novou vlnu v Předlitavsku svým veřejným vystoupením v červenci 1915 umocnili vídeňští profesori Heinrich Friedjung, Michal Hainisch, Eugen Philippovich a Hans Uebersbeger. Naopak 14. listopadu 1915 vydal veřejné prohlášení, v němž si za konečný cíl svého úsilí stanovil vytvoření samostatného československého státu, a to právě zcela mimo rámec Rakouska-Uherska a bez dohledu jakékoli dynastie.

Agrární předáci považovali Masarykovu vizi v dané chvíli za naprosto iluzorní. Nicméně sami se chtěli přesvědčit, jakou vlastně budoucnost přisuzuje rozlehle-

17. JUDr. Karel Mattuš (1836-1919) byl ředitelem Zemské banky království českého v letech 1889-1919. Po několika volebních obdobích byl členem Poslanecké sněmovny říšské rady, přičemž roku 1899 byl jmenován do její horní komory. V letech 1916-1917 byl předsedou Národního výboru.

18. Srovnej Řivnáč, J.: Udržal doma, Východočeský republikán, 3. ledna 1936.

mu podunajskému mocnářství dominantní velmoc celé střední Evropy – Německo. Záměry hohenzollernského Berlína¹⁹⁾ měl českým politikům rozkrýt právě němčinu velmi dobře ovládající a společenským chováním již vytrřibený František Udržal. K tomu však potřeboval získat odpovídající kontakty, což bylo vpravdě za válečných poměrů obtížné. Nabídky se mu až poté, co publikoval v podstatě vstřícné články v časopise *Das neue Österreich*, jenž stál názorově blízko k říšskoněmeckému nacionalismu.

Okolnostmi vynuceným počínáním si jejich autor získal bezpodmínečnou důvěru německého velvyslance ve Vídni. Jejím výrazem se stalo doporučení, které mu od května 1916 umožnilo setkat se v městě nad Sprévou jak s předsedou pruského sněmu, tak s několika ministry a dalšími tamějšími vedoucími představiteli. Z důvěrných rozhovorů s nimi pochopil, že jim ani zdaleka není proti mysli, pokud by v příští vítězné Mitteleurope mělo Německo navrch nad Rakouskem-Uherskem nejen v oblasti vojenské, ale též správní, zejména potom v Předlitavsku.

Získané poznatky si Udržal ověřil při následujícím svém pobytu v Uhersku. Odhodlal se k němu, aby poznal, jaké stanovisko mají místní nejvýznamnější činitelé k procesu se skupinou Karla Kramáře, jemuž byl osobně přítomen až do vynesení rozsudku smrti nad hlavním obžalovaným 3. července 1916. Veřejné zpochybnění oprávněnosti absolutního trestu sice od nich nezískal, zato se od předsedy vlády hraběte Štěpána Tiszy, dále ministra orby barona Emmericha Ghillányho, ale rovněž od slovenského reprezentanta dr. Milana Hodži dozvěděl, že před nimi mluvčí pangermanismu ani zdaleka nezastírají svoji snahu prosadit ve střední Evropě říšskoněmeckou hegemonii.²⁰⁾

Česká domácí politická reprezentace nechtěla zůstat bez vlivu na to, jakou vlastně podobu získá Rakousko-Uhersko po skončené válce. Ve své většině sice nadále nepochybovala o jeho další existenci pod patronací stávající dynastie, zároveň si však uvědomovala, že *na obzoru jsou změny, jež mohou zasáhnouti až v základy našeho státu a jeho ústavy, otázky, jejichž jednostranné řešení nebylo by ani v zájmu státu ani v zájmu našeho národa.*²¹⁾ S tímto vědomím se také 18. listopadu 1916 dohodla na vytvoření Českého svazu, jehož členy se stali všichni žijící poslanci Říšské rady, kdy mezi pěti zemřelými poslanci byl též někdejší blízký přítel Udržalův z doby společného působení v mladočeské straně Bedřich Pacák. Chyběli v něm však rovněž věznění Karel Kramář, Alois Rašín, Václav Klofáč, Václav Choc, František Buřival, Josef Netolický a Jan Vojna, stejně jako v cizině pobývající Tomáš Garrigue Masaryk a Josef Dürich. Navíc do něj státoprávní pokrokaři Antonín Kalina a Václav Prunar společně se sociálním demokratem Petrem Cingrem odmítli vstoupit.

Současně se mluvčí strany agrární, sociálně demokratické, svobodomyšlné, národní, národně sociální, české katolické, lidové na Moravě, křesťansko-sociální a moravské katolicko-národní dohodli na vytvoření Národního výboru, který podle nich měl být Svazu *oporou a současně nejvyšší mravní instancí v těch zjevech poli-*

19. Hohenzollernové, od roku 1191 norimberští purkrabí, svoji franskou větví získali roku 1415 Braniborsko a v první polovině 17. století Prusko. V roce 1871 se stali dědičnými císaři sjednoceného Německa.

20. Rozhovory slovenských politiků s představiteli německé politiky zaznamenal např. *Dostál, V.*: Agrární strana, Brno 1998, str. 53.

21. Provolání Národního výboru „Českému národu!“, viz *Soukup, F.*: 28. říjen 1918, I, Praha 1928, str. 355.

*tického života, které vymykající se z kompetence činnosti poslanecké, vyžadovaly by nicméně řešení s hledišť všenárodního.*²²⁾ Vedle dalších podpisů citovaného prohlášení k českému národu z 18. listopadu přitom nalézáme též jméno Františka Udržala, který tak dal plně najevo, že se chce nadále podílet na formování základních obrysů i konkrétních opatření domácí politiky.

Z tohoto pohledu bylo pro padesátiletého Udržala bezesporu přínosné, že získal ve Vídni za agrární stranu členství v devítičlenném předsednictvu Českého svazu. Pocit uspokojení mu však kazila skutečnost, že v čele nově ustaveného orgánu stanul sice jeho spolustraní, ale především již osvědčený konkurent v zápasech o dosažení nejvýznamnějších funkcí František Staněk, jemuž za prvního místopředsedu byl vybrán sociální demokrat Bohumír Šmeral a za druhého mladočech Jindřich Mašťálka.

František Udržal nedosáhnul na vrcholové funkce v Českém svazu v čase, kdy se v monarchii naplňovaly ty nejzásadnější personální změny. Přesně měsíc poté, co smrtící výstřely ze zbraní sociálního demokrata dr. Bedřicha Adlera zasáhly ministerského předsedu Předlitavska hraběte Stürgha, zemřel 21. listopadu 1916 ve svém sídle po kratší nemoci v šedesátém roce nepřerušovaného panování císař František Josef I. S nástupem jeho mladého synovce Karla I.²³⁾ na trůn se potom začaly spojovat ty nejrůznější dohady o tom, jak se napříště bude asi Rakousko-Uhersko vyvíjet.

Nadále tak měla politika Františka Udržala odvádět od rodiny. Avšak již v předchozích letech jí byl dosti vzdálený. Téměř si nestačil ani uvědomit, že právě v první válečný podzim začala nejmladší dcerka Libuše chodit do obecné školy, jejíž třídy již navštěvovala také její sestra Jarmila. Stejně tak spíše jenom zpovzdálí sledoval, jak ve stejné době nejstarší z dětí Marie postoupila do pardubického reálného gymnázia, které se za rok otevřelo rovněž pro jediného syna Jiřího. Společně se potom zpravidla o sobotách vracivali vlakem domů, přičemž se v Moravanech při přestupování někdy ke svému překvapení sešli s otcem. Toho však na nádraží v Dolní Rovni vedle nejbližších čekali mnohdy též oblastní straničtí funkcionáři. Nedali mu téměř vydechnout a již si s ním třeba i na neděli dojednávali pracovní schůzky.

Stálý kontakt s místními činiteli Udržal rozhodně nepodceňoval ani za války. Vycházel ze svého již předtím osvědčeného přesvědčení, že při naplňování svých vlastních mocenských ambicí se neobejde bez pevného zázemí v agrární straně. Soustavně si ho proto upevňoval, a to zejména ve svém rodném kraji. Nesporně třeba tím, jak důsledně se coby nejvyšší představitel melioračního družstevnictví v Čechách zasazoval, aby byl konečně v roce 1916 do Dolní Rovně a okolí zaveden gravitační vodovod, k jehož vybudování se již před válečnou mobilizací spojilo celkem sedm obcí.²⁴⁾

Zároveň svým nejvýznamnějším voličům vycházel vstříc tím, že využíval svého přetrvávajícího vlivu k tomu, aby na jejich statky za odvedené mladé muže přišli vá-

22. Citováno podle Soukup, F.: 28. říjen 1918, I, Praha 1928, str. 355.

23. Po smrti korunního prince Rudolfa roku 1889 se stal následníkem trůnu nejdříve bratr Františka Josefa I. Karel Ludvík a po jeho smrti v roce 1896 Ferdinand d' Este. Poté, co podlehnul 28. 6. 1914 sarajevském atentátu, přešlo nástupnictví na jeho bratra Karla, narozeného 17. srpna 1887.

24. K přivedení pitné vody do Udržalovy obce srovnej např.: Galla, K.: Dolní Roveň, Praha 1939, str. 240.

leční zajatci. Přitom dva Jugoslávce a jednoho Rumuna zajistil coby velmi levné pomocníky pro nejtěžší zemědělské práce rovněž na své dolnoroveňské hospodářství. Ti se potom nehledě na jazykovou bariéru velmi brzy sblížili nejen s dětmi, ale především s místními děvčaty, která v nich navzdory varování svých blízkých viděla dokonce možné ženichy.²⁵⁾

Nejtíživější válečné důsledky ovšem svým příznivcům mírnit nemohl. Také mezi nimi přibývalo rodin, které dostávaly zprávy, že se k nim již nikdy z frontových linií nevrátí jejich otcové ani nadějní synové. Ve vojenské nemocnici přitom jako první z celého širokého okolí podlehl válečným zraněním Ludvík, patřící do jedné z dolnoroveňských větví Udržalů. Jeho vlivný příbuzný a současně zaměstnavatel se mu sice tehdy snažil zajistit na dané podmínky tu nejlepší lékařskou péči, ale marně. Trpkou zkušenost nicméně zúročil alespoň tím, že ve své vídeňské kanceláři začal soustřeďovat stíznosti českých odvedenců na špatné zdravotní zabezpečení v porovnání s vojáky německými a uherskými.

Přetrvávající válečný konflikt přinášel vedle nejbolestnějších ztrát venkovu též další starosti. Kromě jiných, co vzhledem k všeobecné nejistotě dělat s finančními úsporami. Ty zejména na velkých usedlostech narůstaly, protože zisky z povinného odvodu potravin státu sice nebyly příliš veliké, avšak ani ty nebylo možné pro nedostatek stavebního materiálu investovat například do zlepšování stavu hospodářských i obytných budov. Za zmíněné situace to byla právě Udržalova strana, která dokázala přesvědčit naprostou většinu zemědělců, aby své ušetřené finanční prostředky ukládali v podobě vkladů do jí nejbližšího peněžního ústavu – Agrární banky. On sám v něm nepřetržitě od jeho založení zasedal v nejužším vedení, takže zblízka viděl, jak nabývá na potřebné hospodářské, a tím také politické síle.²⁶⁾

V druhém roce války musel navíc venkov čelit počínajícím výtkám městského obyvatelstva, že nese hlavní díl viny na prohlubujících se potížích v zásobování potravinami. František Udržal tíživé poměry pociťoval i na sobě. Přestal již z Vídně nebo Prahy domů vozit především dětem nejrůznější laskominy a naopak si do nich odvážel tašky plně napakované jídlem. Umožňovala mu to skutečnost, že na manželkou pečlivě spravovaném rodovém statku byla téměř všeho hojnost, ačkoli rovněž pro něj platily restriky v podobě třeba zmenšeného přídělu cukru. Navzdory nim tak na něm mohl ještě na jaře 1916 nabídnout mnohatýdenní pohostinství slovinskému poslanci dr. Januzu Krekovi, svému dlouholetému parlamentnímu spřízněnci.²⁷⁾

Do života Udržalovy rodiny se tedy válka svými neblahými dopady promítala spíše jen zprostředkovaně. On sám se třeba musel smířit s tím, že ustaly práce na sestavování jeho rodokmenu, poněvadž v archivech neměl kdo příslušné údaje vyhledávat. Zejména děti ji potom téměř nevnímaly a mohly se plně oddat kouzlu biografu, který do jejich vší vůbec poprvé zavítal právě v roce 1916. Dokonce se po-

25. Podle vzpomínek Udržalovy dcery měl *ohnivý Srb Miloslav* dcerku s mladou vdovou po Ludvíku Udržalovi a syna s další místní dívkou. Když po něm dal po válce František Udržal pátrat, zjistilo se, že má doma v Jugoslávii vlastní rodinu se čtyřmi již dětmi. *Morávková-Udržalová, L.*: Naše Roveň, Praha 1998, str. 93.

26. K působení Agrární banky za první světové války srovnej nejnověji: *Dostál, V.*: Agrární strana, Brno 1998, str. 49-51.

27. Januz Krek zemřel v roce 1917 a František Udržal se v Lublani zúčastnil jeho pohřbu a podle svých slov jen málo lidí *měl tak rád, jako tohoto poctivého kněze*. Viz: *Morávková-Udržalová, L.*: Naše Roveň, Praha 1998, str. 84.

dařilo ke zdárnému konci dovést výstavbu vpravdě honosné vily, dovybavit její interiér vším potřebným a zřídit kolem ní rozlehlou zahradu parkové úpravy, což v širokém okolí nemělo vůbec obdoby. Ne vždy si však v ní její majitel mohl plně a zejména dlouhodobě vychutnávat uklidňující pohodlí. Neutuchající politická ctižádost ho neustále odváděla do světa, jemuž se upsal již před více než dvěma desítkami let.

Předně se na samém sklonku roku 1916 zapojil do rozhodování, zda by měl Český svaz vyslat své členy na korunovaci Karla I. uherským králem. Ani zdaleka přitom nešlo jen o naplnění otázky protokolární. Zvažovaná přítomnost českých poslanců 30. prosince 1916 v Budapešti měla naopak mnohem závažnější obsah. Rovněž František Udržal ji chápal coby zřetelný výraz toho, že domácí politická reprezentace hodlá i do budoucna ctít územní integritu Uher, a tím také vlastního Předlitavska. Ani on ještě nepočítal s tím, že by snad Češi a Slováci měli mezi nimi zrušit hranice vytvořením společného státního celku, jak bylo cílem veškerých aktivit profesora Masaryka. Proto se plně v souladu s ostatními členy předsednictva Svazu vyslovil za odjezd jeho reprezentativní delegace do hlavního města dnešního Maďarska.

Svým vstřícným postojem si však Český svaz prestiž v očích uherských, rakouských, ale ani dvorských politických kruhů rozhodně nezískal. Nikdo z jejich nositelů se s vyslanou delegací během korunovačních slavností nechtěl vůbec setkat, natož s ní jednat jako s rovnoprávně důležitým partnerem. S neskrývaným rozčarováním se tudíž vrátila do Prahy, ale z jejího pokoření si domácí politika, reprezentovaná právě i Udržalem, nemínila vzít patřičné poučení.

Nadále se snažila uchovat si iniciativu v řešení české otázky a zabránit tomu, aby se v souladu se snažením T.G. Masaryka stala předmětem zájmu mezinárodní politiky. Tím spíše jí muselo zaskočit zveřejnění válečných cílů Dohody 10. ledna 1917. Kromě jiného totiž vedle obnovení Belgie, Srbska a Černé Hory výslovně vymezovaly *osvobození Italů, Slovanů, Rumunů, Čechů a Slovinců z cizího panství*.²⁸⁾ Také Udržalovi bylo přitom zřejmé, že se v obsažné nótě Slovanů myslí slovanské národy na Balkáně a Slovinci zase Slováci.

Vyjádřit ovšem otevřeně odmítavé stanovisko k publikovaným záměrům Dohody nebylo vzhledem k radikalizujícím se náladám českého obyvatelstva nijak jednoduché. Po dva dny se ve složení JUDr. Mořic Hruban, JUDr. Otakar Hübschmann, Jindřich Maštálka, JUDr. Adolf Stránský, JUDr. Bohumír Šmeral, Vlastimil Tusar a František Udržal radilo předsednictvo Českého svazu, jak dát najevo svůj názor. Nakonec se 23. ledna 1917 sjednotilo na stručném odmítavém prohlášení pro denní tisk s tím, že podrobnější výklad o něm podá až ministru zahraničí hraběti Czerninovi a ministerskému předsedovi Clam Martinicovi samostatnými přípisy.²⁹⁾

Zejména však ministr zahraničních věcí potřeboval daleko ostřejší kritiku nóty Dohody. V důsledku toho si na 30. ledna pozval k audienci tříčlenné prezidium Svazu, aby mu předal text, s nímž by coby s vlastním předstoupilo před veřejnost. František Staněk ho potom společně s Jindřichem Maštálkou a Bohumírem Šmeralem předložil ke schválení rozšířenému předsednictvu. Odpovědnost na sebe tudíž musel vzít též František Udržal. Zůstal přitom věrný sám sobě a oproti Adolfu Stránskému a Aloisi Konečnému nezvedl ruku proti formulaci, označující požada-

28. Prohlášení Dohody opublikoval např. *Soukup, F.*: 28. říjen 1918, I, Praha 1928, str. 364.

29. Heinrich Clam-Martinic stál v čele vlády Předlitavska od 20. prosince 1916 po 11. červen 1917.

vek osvobození Čechů od cizího panství za *insinuaci, která spočívá na předpokladech úplně nesprávných, poněvadž prý národ český jako vždycky v minulosti, tak také v přítomnosti i v době příští jen pod žezlem habsburským vidí svoji budoucnost a podmínky svého rozvoje.*³⁰⁾

Zmíněné provolání mohla poté vláda Předlitavska oprávněně využívat k tomu, aby znevažovala legitimitu iniciativ, rozvíjených profesorem Masarykem v zahraničí. Současně však jeho publikování v denním tisku upozornilo širší domácí veřejnost, že se pro národ blíží čas osudových rozhodnutí. František Udržal mohl být při jejich obsahovém vymezení, poněvadž se s celým předsednictvem Svazu a dalšími dvaceti poslanci stal členem parlamentní komise českých politických stran, která byla ke svému prvému jednání svolána na 15. února 1917.

V následujících dvou měsících přitom docházelo k událostem, jež z daleké ciziny doslova otrásaly pilíři dosavadního Udržalova uvažování. Předně se musel vyrovnávat s tím, že revoluce v Rusku zpochybnila oprávněnost jeho víry v nedotknutelnost panujících dynastií, neboť tamější Romanovce přinutila zřít se 12. března natrvalo carského trůnu.³¹⁾ Zároveň mu od 6. dubna nezbývalo, než se v důsledku otevřeného vstupu Spojených států amerických do válečného konfliktu po boku Dohody zamýšlet nad tím, zda skutečně z něho Německo i Rakousko-Uhersko vyjdou coby vítězné státy.³²⁾

Naléhavost otázky, jak dále postupovat ve formulování českých požadavků, zvyšovaly navíc hospodářské těžkosti, do nichž se monarchie právě na jaře 1917 stále více dostávala. Podtrhovala je strnulost armádního velení, které si stále ještě přisvojovalo dohled nad civilní politickou sférou. František Udržal proto společně s dalšími veřejnými činiteli přivítal, když po odvolání arcivévody Bedřicha z vrchního velitelství armády 11. února byl rovněž Conrad z Hötzenborfu zbaven 2. dubna náčelnictví generálního štábu.

Zmíněné změny ve složení nejvyššího velitelského sboru zvyšovaly naděje na obnovení parlamentarismu v Předlitavsku. Avšak mluvčí německého nacionalismu v Čechách a zároveň členové vládní sestavy JUDr. Josef M. Baerenreither a JUDr. Karel Urban³³⁾ podmiňovali svolání říšské rady, případně zemského sněmu v Praze požadavky, jejichž přijetí vládou by stvrdilo podřízené postavení českého národa zejména ve správních činnostech státu. Plenární zasedání poslaneckého Svazu za Udržalovy účasti proto 17. března muselo přijatou rezolucí ministerského předsedu Clam Martinice varovat před podřízením se provokativním nárokům svých ministrů.

Ačkoliv byla rezoluce zabavena a nesměla být tudíž otištěna, svůj účel splnila. Prokázala, že další oddalování dne, kdy by mohla své jednání obnovit říšská

30. Citováno podle Soukup, F.: 28.říjen 1918, I, Praha 1928, str.366-367.

Obdobné stanovisko vyjádřil též chorvatsko-slovinský klub, ale i hejtman krajiňský a zemský hejtman v italské Gorici.

31. Výsledkem únorové revoluce po svržení samodržaví bylo nastolení dvojvládí, kdy se moc na sebe snažily strhnout jednak sověty, postupně ovládnuté bolševickou stranou, jednak Prozatímní vláda, složená ze zástupců demokratických stran. Konflikt mezi nimi ještě v roce 1917 vyústil v říjnovou revoluci, která do čela Ruska vynesla V. I. Lenina.

32. Spojené státy americké vyhlášením války Německu přerušily svou neutralitu ve světovém válečném konfliktu, jak ji vyhlásily 4. srpna 1914.

33. Ve vládě Clam-Martiniče byl dr. Karel Urban ministrem obchodu a dr. Josef M. Baerenreither ministrem bez portfeuille.

rada, nepřispívá k vnitropolitickému klidu v monarchii. Toho se dožadovali zejména politikové blízcí císaři. Samotný Karel I. jim přitom dával zapravdu. Na středu 30. května 1917 tudíž do sídelní Vídně opět svolal všechny na svobodě žijící poslance, aby obnovili jednání, k němuž se naposledy včetně Udržala sešli před třemi lety 13. března.³⁴⁾

Parlamentní budova sloužící již delší dobu vojenské nemocnici se tedy směla znovu vrátit k naplňování svého původního určení. Významná část české veřejnosti ovšem svým zvoleným zástupcům nepříliš důvěřovala. Obávala se, že za narůstajícího hospodářského i společenského napětí v Předlitavsku nebudou schopni důrazně obhajovat národní zájmy. Proto jim - nevyjímaje Udržala - adresovala 17. května naléhavou výzvu, vzešlou z pera šéfa činohry pražského Národního divadla Jaroslava Kvapila. Po obsáhlém výčtu toho, nač by se měli soustředit, ji uzavírala důrazným: *Nedovedete-li učiniti zadost všemu, čeho národ po Vás žádá a co Vám ukládá, vzdejte se raději svých mandátů, prve než na říšskou radu vejdete...*³⁵⁾

Nicméně žádný z poslanců si nepřipouštěl, že by právě jeho se měl týkat důrazný apel májového manifestu dvou set dvaceti dvou předních českých kulturních a vědeckých pracovníků. Ani František Udržal se nemínil zřítí svého politického působení. Dokladem toho byla skutečnost, že přijal kandidaturu Českého svazu na jednoho ze sedmi místopředsedů sněmovny. Hned 30. května se jím také stal, a to na základě přesvědčivé volby, kterou umožnila předchozí úmluva mezi poslaneckými kluby. Ta je současně zavázala ke zvolení Gustava Grosse za předsedu dolní komory parlamentu, poněvadž byl předákem nejpočetnějšího poslaneckého uskupení, a to Německého nacionálního svazu.

Zvolení Františka Udržala do předem sjednaného parlamentního předsednictva však neznamenalo, že by se stal ve sněmovně mluvčím Svazu, ba alespoň své agrární strany. Důvěra příslušných poslanců do nich naopak vynesla Františka Staňka, v jehož stínu se na říšské radě ocitnul již před první světovou válkou. Vzhledem k tomu mu byla odpoledne 30. května odepřena jen těžko skrývaná pozornost říšské rady. Ta již od rána netrpělivě očekávala přednesení státoprávního prohlášení, na němž se po horečných jednáních i se zástupcem slovenské politické scény dr. Vavro Šrobárem³⁶⁾ sjednotilo 27. a 29. května vedení české domácí politiky. Jeho východiska i cíl předjímal zásadní článek, který z podnětu Antonína Švehly v agrární tiskovém orgánu již 27. května konstatoval: *Demokratická vichřice, jež zaburácela z Ruska, žene se dále a vyčišťuje Evropu. Její náraz nemůže se zastaviti u našich hranic. A také se nezastaví... I my chceme v tomto státě býti sloučeni, my bratři jednoho národa, Češi a Slováci a tvořiti tu celek nerozborný.*³⁷⁾

34. Z českých poslanců byli v době svolání dolní komory říšské rady ve vězení: dr. Karel Kramář, dr. Alois Rašín, František Buřival, Václav Choc, Josef Netolický a Jan Vojna, přičemž vězněný byl též Václav Klofáč, přestože nebyl dosud odsouzen. Navíc T. G. Masaryk a Josef Dürich byli za hranicemi a když se po výzvě z 3. července 1917 do třiceti dnů nedostavili do poslanecké sněmovny, byli svých mandátů zbaveni.

35. Provolání Českému poselstvu na říšské radě! otisknul např. *Soukup, F.*: 28. říjen 1918, I, Praha 1928, str. 396-398, cit. str. 398.

36. Šrobár Vavro (1867-1950) se stal stoupencem co nejužšího sepětí Čechů a Slováků. Po vyhlášení samostatného československého státu se nejdříve stal ministrem s plnou mocí pro Slovensko, členem vlády byl poté v letech 1918-1922, 1945-1946 a 1948-1950.

Zásadní prohlášení nejdříve v češtině a poté v němčině přednesl z pověření Svazu František Staněk. Zpoza předsednického stolu František Udržal dobře viděl, jak tlumočení nároku na sloučení *všech větví československého národa v demokratický český stát, zahrnující i slovenskou větev národa, žijící v souvislém celku s historickou vlastí českou*,³⁸⁾ vyvolalo v jedněch poslaneckých řadách souhlas, v jiných zase údiv a v dalších ostrý protest. Nejvlivnější čeští politikové jím totiž doma vůbec poprvé odmítli uznávat dosud jimi respektovanou územní oddělenost Rakouska a Uherska.

Avšak pouze jediný český poslanec, národní socialista Antonín Kalina, dokázal citovaný požadavek Svazu převést v otevřenou podporu zahraniční Masarykovy odbojové akce. Ani František Udržal ještě tehdy svůj Rubikon nepřekročil. Společně s celým vedením agrární strany se ztotožňoval totiž s přesvědčením státoprávního prohlášení, že širokými ústavními změnami bude možné v zájmu celé říše i dynastie dosáhnout *přetvoření mocnářství habsbursko-lotrinského ve spolkový stát svobodných a rovnoprávných národních států*.³⁹⁾

Ke všemu domácí politika daný cíl vnímala stále ještě jako velice vzdálený. Naléhavěji pro ni zněly úkoly bezprostřední. Především se snažila prosadit propuštění všech politických vězňů. Neváhala dokonce tento požadavek předložit císařskému Veličenstvu Karlu I., a to když 28. května k audienci přijal předsednictvo Svazu, včetně Udržala. Nakonec dala v zájmu dosažení svého cíle prostřednictvím nejužšího poslaneckého vedení najevo právě též svůj odstup od snah T. G. Masaryka. Rakousko-uherský generál Boroevič tak od ní 5. června obdržel blahopřejný telegram k vítězství, jehož nad italskými jednotkami dobyl na části fronty podél řeky Piavy. Ještě před jeho odesláním se přitom uklidňoval František Staněk: *Pro takovou formalitu si nenecháme zkazit amnestii! Pošleme tomu vrahovi telegram, je Slovan, snad se to snese...*⁴⁰⁾, přesto však musel v příštích dnech čelit výtkám, že projevená vstřícnost vůči monarchii byla až příliš veliká.

Současně se ani poslanecká sněmovna nechtěla zcela rozejít s českou reprezentací. Změnou jednacího řádu a následnou domluvou mezi příslušnými kluby třeba umožnila, aby se 16. června jejím osmým místopředsedou stal sociální demokrat Vlastimil Tusar. Agrárníku Františku Udržalovi se tím dostalo příležitosti vytvořit s ním v jejím předsednictvu nezištnou dvojici. Oba muži se v něm nicméně až podvědomě snažili strhnout na sebe roli hlavního tlumočnicka názorů Svazu, což jejich pracovnímu, ale rovněž osobnímu sblížení značně i do budoucna vadilo.⁴¹⁾

Obdobně panující dynastie chtěla do jisté míry dát najevo svoji vstřícnost vůči nárokům Čechů. Po návratu ze státnické návštěvy v Německu si proto nekorunovaný český král Karel I. povolal 2. července k sobě ministerského předsedu Ernsta Seidlera⁴²⁾ a požádal ho, aby bez diskusí podepsal jím vlastnoručně napsaný

37. Venkoy, 27.května 1917.

38. Citováno podle Tobolka, Z.: Státoprávní prohlášení ze dne 30. května 1917, In.: Naše revoluce, r. 1924, s. 183.

39. Citováno podle Tobolka, Z.: Státoprávní prohlášení ze dne 30. května 1917, I.: Naše revoluce, r. 1924, s. 183.

40. Citováno podle Soukup, E.: 28. říjen 1918, I, Praha 1928, str. 368.

41. Později se například i v důsledku dalších příčin nestal František Udržal členem Tusarových vlád (8.7.1919-25.5.1920, 25.5.1920-15.9.1920), přestože agrárníci tvořili vládní koalici.

42. Vláda Ernsta Seidlera vykonávala své pravomoce od 23. června 1917 do 22. července 1918

list o amnestii politickým vězňům, a to nejenom českým, nýbrž i všem dalším, včetně jihoslovanských. Vědomě k jejímu udělení zvolil den, kdy nejstarší syn Otto slavil narozeniny, čímž v zájmu rodu mohl prohlásit, že *zbloudilé zpět do vlasti přivede ruka dítěte, jež je povoláno, aby jednou řídilo osudy Mých národů*.⁴³ Provádění císařského rozhodnutí si ovšem vyžádalo několika dní, takže Udržalovi v počátcích politické dráhy nejbližší Karel Kramář společně s Vincencem Červinkou, Jaroslavem Preissem, Aloisem Rašínem, Josefem Zamazalem a několika dalšími žalářovanými opustil brány žaláře až 10. července.

Osvobozením uvězněných se do české politiky vrátily vpravdě výrazné osobnosti, oplývající chutí se v ní znovu prosadit. Svým dynamismem nejen JUDr. Alois Rašín či JUDr. Jaroslav Preiss, ale i jiní začali ohrožovat pozice, které si v časech jejich žalářování budovala agrární strana. Ta se však pod uvážlivým vedením Antonína Švehly nehodlala vzdát svého podílu na formulování taktických kroků i strategických cílů Svazu a Národního výboru. Váhu svým návrhům chtěla dodat tím, že se rychle sbližovala se slovenským zemědělským hnutím. Již 21. července se tak z popudu pražského stranického ústředí sešli ve Vídni František Udržal a František Staněk s dr. Milanem Hodžou,⁴⁴ aby se za přítomnosti širšího kolektivu spolupracovníků z obou stran mimojiné zamýšleli, jak dále upřesňovat obsah státoprávních požadavků Čechů a Slováků.

Agrární strana tehdy rozvíjela své iniciativy na poli česko slovenského sbližování, aniž by je předem jakkoliv konzultovala se zahraničním odbojem. Přitom mezinárodní prestiž Masarykova, Benešova i všech jejich kolegů mimořádně vzrostla poté, co 2. července českoslovenští legionáři svedli vítěznou bitvu u haličského Zborova. Zpráva o ní ovšem mohla Udržala téměř až zarazit. Nutně se musel vyrovnávat s jistotou, že čeští vojáci oblečení v rakousko-uherských uniformách budou příště již umírat pod útoky také těch, jejichž mateřština je stejná jako jejich. Vůči formování právně i politicky samostatné armády v cizině z řad tamních nebo zajatých Čechů a Slováků nicméně žádné veřejné protesty nevznášel, byť by je nejen od něho vídeňská vláda velice ráda slyšela.

Domácí politika se však musela na rozdíl od zahraničního odboje kromě jiného zabývat rovněž situací, kdy se v zázemí zejména městskému obyvatelstvu začalo nedostávat i těch nejzákladnějších potravin. Agrární strana při hledání viníků daného stavu nechtěla dopustit, aby k nim byl zařazován především podle sociálně demokratického tisku egoistický venkov. Slovy Antonína Švehly se na chůzi 568 svých delegátů 17. listopadu zavazovala: *Nesmí býti českého člověka, který by*

43. Citováno podle: Soukup, F.: 28. říjen 1928, str. 457.

Otto Franz Josef (nar. 1912) byl nejstarším synem Karlovým v manželství se Zitou Bourbonso-Parmskou, jenž po zániku monarchie společně s rodiči Rakousko opustil. Po smrti otce 1. dubna 1922 stanul v čele domu habsbursko-lotrinského. V dospělosti se věnoval politické dráze a stal se poslancem Evropského parlamentu.

44. Hodža Milan (1878-1944) se stal po vzniku ČSR jedním z vedoucích činitelů agrární strany na Slovensku. Byl ministrem zemědělství, ale též školství a národní osvěty. V letech 1935-1938 byl předsedou vlády Československa. Po mnichovské konferenci emigroval zprvu do Francie, od roku 1941 žil v USA.

umíral hlady v té době, kdy jiní čeští lidé mají ještě co jísti. Bude-li nám hladověti, musíme hladověti všichni, ale nesmí být mezi námi na jedné straně hladem umírajících a na straně druhé nasycených!⁴⁵⁾ Hlavně její mladší funkcionářský aktiv, představený Rudolfem Beranem a Josefem Vraným, se proto přihlásil k charitativní akci *České srdce*, k níž dala svým svoláním z 25. října podnět spisovatelka Růžena Svobodová. S plným nasazením se zapojil do činnosti celonárodního ústředí, jež mělo koordinovat vybírání darů a jejich distribuci. Svoji aktivitou se vlastně do budoucna vzdaloval Františku Udržalovi, který zůstával ve Vídni a dával přednost samostatným počínům pomoci. Ještě před vyvrcholením léta tak v roce 1917 na svůj dolnoroveňský statek pozval děti vězněného národně socialistického poslance Václava Choce a později zase hlavně zejména ve svém volebním kraji vycházel vstříc jejím organizátorům.

Zostrující se sociální napětí mohlo ovšem i pod dojmem šířících se ozvěn pokračujícího revolučního zápasu v Rusku destabilizovat poměry přímo na venkově. Vedoucí agrární činitelé si toho byli plně vědomi, a proto se začali scházet, aby zvažovali stranický program v hospodářské oblasti. Zrovna v létě 1917 vedl František Udržal zásadní debatu s Antonínem Švehlou o tom, že by se do něj již výslovně měl promítnout požadavek pozemkové reformy, umožňující pod dohledem strany parcelaci šlechtických i všech dalších velkostatků. Chtěli tehdy jeho vytyčením rolníkům dát naději na získání půdy s výhledem – ještě více si je k sobě připoutat.⁴⁶⁾

Navíc nesporné diplomatické úspěchy zahraničního odboje nutily agrární předáky k přehodnocování postojů ve státoprávní rovině. Závěry, k nimž dospívali, se stále zřetelněji blížily uvažování Tomáše G. Masaryka a jeho skupiny. Současně odpovídaly posunům, k nimž ve svých úvahách dospívaly i další rozhodující složky české domácí mocenské scény. Za všechny je na podzimním zasedání dolní komory říšské rady, zahájeném 25. září, vyjádřil emotivním projevem František Udržal. Přítomným poslancům jiných národností zopakoval: *My říkáme zcela upřímně, že chceme svůj samostatný stát a že chceme být svobodným národem.* V pokračování je však doslova až vyděsil, když jim při hledání odpovědi na otázku, kdo Čechům a Slovákům pomůže v naplňování jejich tužby, vmetl do tváře: *Snad jeho Veličenstvo císař? Ten svým velkodušným aktem amnestie prokázal, že jeho duše jest naplněna dobrotou a moudrostí. Má však tolik moci, aby nám na tomto poli něco vymohl? Já pravím, že nikoliv! Německo-maďarská hegemonie toho nikdy nedopustí.*⁴⁷⁾

Ještě 30. května oficiálně projevená vstřícnost domácí politiky vůči habsbursko-lotrinské dynastii se tak na podzim roku 1917 propadla do minulosti. Umožnila to mimojiné skutečnost, že podle počtu poslaneckých mandátů v druhé nejsilnější politické straně – sociální demokracii, nabylo na převaze křídlo kolem Gustava Hąbrmana a Rudolfa Bechyně, které z jejího vedení dokázalo vytěšňovat Bohumíra Šmerala, stoupence uchování velkého, byť od základů zreformovaného středoevropského soustátí.⁴⁸⁾ Vzpomenutý proces dodával na váze projevu Udrža-

45. Citováno podle: Soukup, F.: 28. říjen 1918, Praha 1928, I, str. 222.

46. K setkání Františka Udržala s Antonínem Švehlou srovnej např.: Kotyk, J.: František Udržal (1866-1938), Zprávy Klubu přátel Pardubicka, 1991, č.5/6, str. 138.

47. Citováno podle: Soukup, F.: 28.říjen 1918, Praha 1928, I, str. 561-562.

48. Bohumír Šmeral se nejdříve vynuceně vzdal 28. září 1917 předsednictví výkonného výboru sociální demokracie a poté 11. listopadu funkce předsedy jejího poslaneckého klubu na říšské radě.

la, jenž ho navíc přednesl coby generální řečník Svazu, sdružujícího oproti svým počátkům již všechny české poslance říšské rady. Svým řečnickým uměním se totiž nenápadně vypracoval do postavení Staňkova zástupce, aniž se tím ovšem oba muži výrazněji sblížili.

Nejenom však schopnost strhujících projevů Udržalovi umožňovala, aby se znovu stal vpravdě viditelným českým politikem. Přispěla k tomu především skutečnost, že se v souladu se závěry vlastní agrární strany dokázal včas zařadit v onen proud české politiky, která zpřetrhávala své vazby na habsbursko-lotrinskou dynastii a její rozlehlé mocnářství. Pro nadcházející období se však sám pro sebe musel rozhodnout, zda se v něm stane iniciátorem přijímaných názorů nebo zůstane jako až dosud pouze jejich dovedným a respektovaným tlumočnickem.

Resumé:

Conditions for František Udržal political activities were substantially changed since the beginning of the First World War. The Vienna parliament where he defended interests of the Agrarian Party as well as the Czech national movement as the whole was closed already in the 25th January 1914. Although the persecution of the Czech nation made by the Austrian-Hungarian state was strengthened František Udržal did not join the resistant movement developed in abroad. He did not emigrate nor he did not become the T.G. Masaryk, E. Beneš and M.R. Štefanik co-worker. František Udržal together with the leadership of the Agrarian Party came out from the presumption that Austrian-Hungarian Empire supported by its stronger ally – Germany - would achieve the victory in the war conflict. His position started to be changed only since 1917 year. He quite openly resisted to the idea that the Czech state should become the component part of the Habsburg Central European monarchy during the parliamentary autumn meeting in 1917.